

Mikko Karjalahti 1820 - 1894

Kirkonrakentaja ja valtiopäivämies

Mikko Karjalahti, alkuaan Harmaala, syntyi Haapajärvellä 20. joulukuuta vuonna 1820 talollinen *Juho* ja *Kaisa Harmaalan* perheeseen. Äiti Kaisa oli omaa sukua *Savimäki*. Sukunimen vaihtuminen myöhemmin Harmaalasta Karjalahdeksi ei ollut mitään tavatonta, vaan ennemminkin tavanomaista, sillä Suomen sukunimet eivät olleet 1800-luvulla vielä vakiintuneet varsinkaan Länsi-Suomessa. Tunnetaan tapauksia, joissa ihminen tunnettiin elämänsä aikana yhtä aikaa jopa kolmella eri sukunimellä, koska sukunimi saattoi vaihtua talonnimen tai ammattinimikkeen perusteella. Kastekirjan perusteella lapsi kastettiin jo jouluaattona, jolloin pappina arvattavasti toiminut kappalainen *Emanuel Salmenius* merkitsi kastekirjaan ajan tavan mukaan ruotsinvoittoisesti lapsen nimeksi Mickel. Salmenius muuten oli ensimmäinen Haapajärvellä syntynyt pappi, sillä hänen isänsä Johannes Salmenius oli aiemmin toiminut Haapajärven kappalaisena yli 20 vuotta vuosina 1758 – 1780. Haapajärviin kuului tuolloin vielä kappeliseurakuntana Kalajoen suureen emäpitäjään.

Kotitalo Karjalahdessa oli suuri maatila, jossa toimi pitkään myös kestikievari. Karjalahden tila on yksi Haapajärven ensimmäisistä vakituisista asuinpaikoista, sillä se erotettiin itsenäiseksi tilaksi jo vuonna 1610. Vuonna 1927 talossa avattiin Haapajärven kunnalliskoti, sittemmin vanhainkoti.

Kouluja Mikko ei ajan tavan mukaan suurestikaan käynyt, mutta lukemaan ja kirjoittamaan hän varmasti oppi. Siitä piti huolen ainakin rippikoulupakko, joka oli tullut Ruotsi-Suomessa voimaan jo vuonna 1764. Rippikoulupakon taustalla oli varmasti luterilainen näkemys siitä, että jokaisen tuli saada lukea Raamattua omalla äidinkielellään, mutta taustalla oli ennen kaikkea Ranskasta levinnyt valistusaate, joka korosti oppimisen ja järjenkäytön merkitystä. Puhdasoppisen luterilaisessa ilmapiirissä kirkolliset päämäärät ja valistus löivät kättä, joten siten luotiin perustus suomalaisten nykyisellekin lukutaidolle. Kädentaidot puolestaan karttuivat maatalon töissä, mutta kuten nytkin, olivat toiset lahjakkaampia ja teräväpäisempiä kuin toiset, joten Mikosta kehittyi vähitellen itseoppinut rakennusmestari. Mikko herätti myös luottamusta pitäjäläisten keskuudessa, joten hänet valittiin Haapajärven ensimmäiseen kunnallisvaalilautakuntaan vuonna 1866. Säätyvaltiopäivien esityksestä hallitsija, Venäjän tsaari ja Suomen suuriruhtinas Aleksanteri II oli antanut edellisenä vuonna asetuksen kunnallisesta itsehallinnosta maalla. Tämä tarkoitti sitä, että kunnille tuli lainsäädäntöön perustuva oikeus päättää omista asioistaan ja hallita itseään. Sitä aiemminhan seurakunnan ja pitäjän hallinto olivat olleet käytännössä yksi ja sama asia, jolloin pitäjän maalisistakin asioista teiden kunnossapidosta alkaen päätettiin kirkkoherran johdolla kirkon- ja pitäjänkokouksissa. Keisarillisen asetuksen mukaan kunnan tehtäviin tulivat kuulumaan kansanopetus, köyhäinhoito, terveyden- ja sairaanhoito, palosuojelu sekä maanteiden rakentaminen ja kunnossapito.

Luottomies ja valtiopäiväedustaja

Mikko Karjalahti herätti luottamusta myös laajemmin, sillä vuonna 1867 hänet valittiin silloiseen eduskuntaan eli säätyvaltiopäiville talonpoikaissäädyn edustajaksi. Mikko Karjalahdesta tuli siten Haapajärven ensimmäinen kansanedustaja. Aatelisten, papiston, porvariston ja talonpoikien muodostamat nelikamariset säätyvaltiopäivät olivat suomalaisille tuttuja jo Ruotsin yhteydestä. Kun Suomi sitten liitettiin suuriruhtinaskunnaksi osaksi Venäjän imperiumia vuonna 1809, halusi uusi hallitsija, Jumalan Armosta, koko Venäjänmaan Keisari ja Itsevaltias, Puolanmaan Tsaari, Suomen Suuriruhtinas *Aleksanteri I*, kuten keisarin lyhyempi tituluura kuului, nostaa Suomen ”kansakunnaksi kansakuntien” joukkoon, kuten sanonta kuului ja kutsui säädyt koolle Porvooseen vuonna 1809. Todellisuudessa Suomi syntyi kansakuntana vasta suurten kansallisuusaatteiden myötä 1800-luvun loppupuolella, mutta keisarin

Suomelle myöntämä autonominen asema suuren Venäjän yhteydessä pelasti Suomen venäläistämisläpän ja säilytti mm. vanhan Ruotsin ajan lainsäädännön sekä hyvin pitkään myös ruotsinkielen hallinnon kielenä. Toinen vaihtoehto silloisissa oloissa olisi luonnollisesti ollut venäjän tuominen ruotsin sijaan. Sivumennen sanoen voi mainita, että virkakielen säilyminen ruotsina ja vanhojen lakien säilyminen antoivat mahdollisuuden myös suomenkielen vähittäisen käytön lisääntymiselle myös virkakielenä. Tässäkin on riittävästi syytä nostaa lippu korkealle salkoon ruotsalaisuuden päivänä 6.11.

Kukin neljästä säädystä valitsi luonnollisesti valtiopäiville edustajansa keskuudestaan säädetyllä tavalla. Talonpoikaissäädyn edustajia valittiin jokaisesta tuomiokunnasta yksi. Mikko Karjalahti edusti vuonna 1862 perustettua Piippolan tuomiokuntaa, josta sivumennen sanoen erotettiin vuonna 1954 vuoteen 1993 toiminut Haapajärven tuomiokunta. Karjalahden valtiopäivätyöskentelystä tiedetään, että hän teki ainakin metsäasetuksen muuttamista koskevan aloitteen.

Karjalahti tai ”Mestari”, kuten häntä myöhemmin rakennusmestarina kutsuttiin, nautti yleistä luottamusta niin Haapajärven seurakunnassa kuin maakunnallisestikin. Kun jokin asia oli umpikujassa, sanottiin: ”Kysytäänpä mestarilta”. Hänet kutsuttiin monta kertaa puolueettomana paikalle, jos syntyi erimielisyyttä vaikkapa jakotoimituksissa. Hän oli luonteeltaan täsmällinen ja hänellä oli rehellisen miehen maine. Syvästi uskonnollisena hän kylvi ympärilleen evankeliumin sanomaa. Hän toimi esimerkiksi hädässä ja nälässä olevien puolesta. Tähän olikin tarvetta, sillä vuosiin 1866 – 1868 ajoittuvat suuret nälkävuodet, jolloin Haapajärvelläkin kuoli pahimpana nälkävuonna 1868 melkein 16 % pitäjän väestöstä. Nykäväestössä se tarkoittaisi n. 1 000 kuollutta yhden vuoden aikana. Vertailun vuoksi viime vuonna koronapandemian keskellä Haapajärvellä kuoli 66 henkeä eli n. 1 % kokonaisväestöstä.

Todistuksena maakunnallisesta arvostuksesta Mikko Karjalahti sai kuvernööriltä luvan käyttää hienompia hevostäpöjä eli kaksoisrilloja matkatessaan kaupungeissa. Hänet otettiin esimerkiksi Oulussa vastaan näyttävän juhlallisesti. Kaupunkiin sudennahkatarkkissaan tullut mestari sai Tervahovissa käyttöönsä erikoishuoneet. Matka-arkut kannettiin sisälle. Arkuissa mestari kuljetti piirustusvälineitään ja matkoihin liittyviä esineitä ja tavaroita.

Karjalahti avioitui vuonna 1884 haapajärvisen *Walpuri Kuonalan* (1825 – 1908) kanssa. Avioliitosta syntyi viisi lasta: *Maria* (1850), *Johan eli Juho* (1853), joka jatkoi isänsä jälkiä kirkonrakentajana, *Kaisa* (1859), *Christina* (1862) sekä vain vajaan vuoden ikäisenä kuollut *August* (1856). Mainittakoon, että Haapajärven seurakunnan vuonna 2002 valmistunut kirkkoveine on nimetty Mikko Karjalahden puolison Walpurin mukaan.

Kirkonrakentaja

Harvinaiset rakentajan lahjansa Mikko Juhonpoika Karjalahti osoitti *Daniel Kuonan* (24.10.1797–11.7.1859) oppipoikana 1852 valmistuneen Kiuruveden kirkon rakennuksella. Kerrotaan, että kiuruvetisten mielestä mestarin emännän veljenpoika ymmärsi rakennustyön päälle enemmän kuin kunnioitettu kirkkoväärti ja mestari itse. Daniel Kuona oli nimittäin joutunut hankaluuksiin katon tukirakenteiden kanssa. Mikko Karjalahti ratkaisi ongelmat, jolloin kansan runosuoni alkoi sykkiä ja tapauksesta sepitettiin jopa pilkkalaulu:

Kuinkas kävi kuonalaisen Kiuruveellä kirkkoo tehessä?

Kun ei passannut panturit paikoilleen

Mikko meidän mestarimme, mutta Kuona arvossa ylempi.

Ilmeisesti mestarin ja oppipojan suhteisiin halkesi särö, joka tuli myöhemmin näkyväksi riidassa Haapajärven kellokapulin korjauksesta. Vuonna 1813 valmistuneen kellokapulin kunto oli paljastunut huonoksi varsinkin vuonna 1843 hankitun toisen kirkonkellon asentamisen jälkeen. Kellot soitettiin siihen

aikaan lappeelleen, mikä merkitsi huomattavaa räsitystä paitsi kellonsoittajan lihaksille ja korville, myös tapulin rakenteille. Kirkkoherra *Antti Helander* joutui kieltämään kellojensoiton kokonaan joulukuussa 1850, koska tapuli huojui uhkaavasti ja oli pelättävissä, että arvokkaat kellot romahtavat tapaulista alas. Pitäjänkokous antoi korjaustehtävän Daniel Kuonalle, mutta seuraavana vuonna tehtävä annettiin yllättäen Mikko Karjalahdelle, joka tapulin sitten korjasikin Daniel Kuonan kuvernöörille lähettämästä valituksesta huolimatta. Valituksessaan Kuona oli moittinut Karjalahden tekemää korjaustyötä, jonka seurauksena tapulista oli tullut ”käyttökelvoton ja ruma”. Lisäksi korjaustyö oli tullut seurakunnalla kalliiksi. Kuonan tekemän valituksen johdosta kuvernööri lähetti paikan päälle lääninarkkitehti *J. Oldenburgin* tarkastusmatkalle. Arvoisa lääninarkkitehti ei löytänyt kovin suurta moitittavaa, sillä hänen mielestään työ oli tehty ”ymmärtäen vanhaa tapulirakennusta”. Oldenburg lähetti kuitenkin tarkastuksen jälkeen piirustukset, joiden perusteella korjaustyötä oli jatkettava. Nykyinen tapulin ulkomuoto onkin lääninarkkitehdin käsialaa. Episodi oli osoitus mestarien ottelusta, jossa vanha mestari Kuona sai kuitenkin lopulta väistyä uuden mestarin Karjalahden tieltä.

Karjalahti oli siis hankkinut kannuksensa jo oppipoikana Kiuruveden kirkonrakennuksella. Sen jälkeen töitä riitti. Hänen tiedetään joko rakentaneen tai peruskorjanneen ainakin seuraavat kirkot:

Rakentamat kirkot

- 1855 Kestilä
- 1856 – 1857 Vesanto (suunnittelu lääninarkkitehti Carl Ziegler)
- 1862 Sievi (suunnittelu lääninarkkitehti L.I. Lindqvist)
- 1869 Tuusniemi (suunnittelu arkkitehti Ernst Lohrmann)
- 1873 Tyrnävä (suunnittelu lääninarkkitehti Fr. W. Luchou)
- 1876 Keitele (suunnittelu arkkitehti Wolmar Westlin)
- 1878 Viitasaari ja Pielavesi (jälkimmäinen lääninarkkitehti Ferdinand Öhmann)

Peruskorjaamat

- 1856 Paavola (rakennettu 1756)
- 1865 Tervola (rakennettu 1864), joten parsi rakentamisessa tehtyjä virheitä
- 1868 Kuhmo (rakennettu 1816 Jacob Rijf)
- 1873 Muhos (rakennettu 1634), Pihtipudas (rakennettu 1783)
- 1880 Haapajärvi (rakennettu 1802)
- 1880 Kannus (rakennettu 1817)
- 1882 Pyhäjärvi (rakennettu 1790, paloi 1895)
- 1887 Piippola (rakennettu 1770)

Lisäksi hän teki sittemmin toteutumattomat piirustukset Iisalmen kirkon tornin korjauksesta 1872 sekä arvion Pielaveden kirkon tilasta 1876.

Kuten luettelo osoittaa, Karjalahden elämäntyö ansaitsi biografian, jossa hänen toimiaan kirkkorakennusten suunnittelijana, rakentajana ja korjaajana voitaisiin kunnolla arvioida ja nostaa siten omalta osaltaan haapajärvisen kirkonrakentajien perintöä yleiseen tietoisuuteen. Tässä niitä kaikkia ei ole mahdollista esitellä, joten keskityn tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin lähinnä oman seurakuntamme Haapajärven kirkon peruskorjaustyötä vuodelta 1880.

Haapajärven kirkon peruskorjaus Karjalahden työn esimerkkinä

Haapajärven nykyinen, järjestyksessään pitäjän toinen kirkko oli valmistunut vuonna 1802. Pitäjään oli saatu moderni kustavilaistyylinen kirkko, joka vastasi ajan hengen mukaisia arkkitehtonisia ihanteita. Piirrosluonnokset ja kustannuslaskelmat oli valmistanut paikallinen, Kuusaan kylältä kotoisin oleva rakennusmestari *Matti Pietilä*, mutta 1800-luvun alun Ruotsi-Suomessa julkisen rakentamisen valvonta oli

jo hyvin tehokasta. Niinpä lupa kirkon rakentamiseen piti saada Tukholmasta kuninkaallisesta yli-intendentinvirastosta, jossa koulunkäyneet arkkitehdit joko suunnittelivat kokonaan tai muokkasivat kansanrakentajien piirustuksia. Haapajärven kirkon todellisena arkkitehtina voitaneenkin pitää yli-intendentinvirastossa työskennellyttä konduktööriä eli arkkitehtia *J.Fr. Engeströmiä*.

1870-luvun loppupuolelle tultaessa kirkko oli kuitenkin jo pahasti rappeutunut, joten paikalle kutsuttiin jo mainetta niittänyt pitäjän oma rakennusmestari Mikko Karjalahti. Karjalahti antoikin jo seuraavan vuoden tammikuun alussa ”pyynnön päälle totistuksen Haapajärven emäseurakunnan kirkon nykyisestä tilasta”. Todistus ei ollut kovin mairitteleva:

Kirkko on rakettu 1802 eikä ole sittemmin mitään isompia parannuksia tehty muuta kuin ulkua seinät pahasti lautoilla fuorattu ja on ajan kuluessa mennyt hyvin rappiolle joka paikasta että jos ei pikaista parannusta tapahtu niin on lähes vaara tarjona. Kirkon seinät ovat antaneet mukaan pahasti ja kattostoolit eli panttunit keskikirkossa on painuneet alas jos sujuneet niin paljon että katto keskellä on alempana 26 tumma jos enempi lunta eli muuta painuva sattuisi tulemaan katolle niin se repiäisi ja tulisi sisälle. Kuinmyös kaikin puolin on koko kirkko rapiolla ja vanhanaikaista tekua että tarvitte parata ja ajan mukaisesti laittaa.

Karjalahti laati myös piirustukset kirkon tulevaa peruskorjausta varten. Pykymestarin ripeästä toiminnasta huolimatta haapajärviset eivät kuitenkaan heti päässeet korjaamaan kirkkoaan sillä lopulliseen päätöksentekoon ja piirustusten käsittelyyn kului peräti 10 vuotta.

Mikko Karjalahden ”riidnigin ehdotuksen” mukaan kustavilaistyyllisen kirkon ulkonäkö olisi muuttunut tyystin. Piirustusten esittämälle muutossuunnitelmalle voidaan hakea vertailukohtia erityisesti *Kuorikosken* suvun rakentamien tai uudistamien kirkkojen piirustuksista. Näistä esimerkkejä ovat muun muassa Kaustisten vuonna 1850 uudistettu kirkko sekä myöhemmin muun muassa Teerijärven ja Kannuksen uudistetut kirkot. Kannuksen kirkon korjauksessa Mikko Karjalahti toimikin rakennusmestarina.

1800-luvun lopun autonomisessa Suomessa kirkollisen rakentamisen virkatie kulki siten että pitäjänkokouksen rakentamispäätöksen jälkeen valittiin rakennusmestari, jonka tuli laatia rakennus- tai korjaussuunnitelma. Seurakunnat lähettivät laaditut piirustukset edelleen kuvernöörille, joka siirsi asian lääninrakennuskonttorin päällikölle eli lääninarkkitehdille. Lääninarkkitehti puolestaan laati piirustuksiin omat lisäys- ja muutosehdotuksensa tai piirsi itse kokonaan uudet suunnitelmat. Tämän jälkeen asiakirjat lähetettiin Helsinkiin yleisten rakennusten ylihallitukseen, joka antoi niistä lausuntonsa keisarillisen senaatin talousosastolle. Lopullisen päätöksen asiassa teki siis senaatti. Myös Haapajärven kirkon muutossuunnitelmat kulkivat tätä virallista tietä.

Oulun lääninarkkitehti *Frans Fredrik Wilhelm Lüchou* saapuikin tarkastusmatkalle Haapajärvelle joulukuussa 1870. Arvoisa lääninarkkitehti totesikin Haapajärven kirkon tarvitsevan korjausta, mutta Karjalahden laatimisesta piirustuksista hän totesi, että ne ovat ”yleisesti ottaen epätyytyttävät ja epätäydelliset sekä monin tavoin puutteelliset, samoin kuin niitä häiritsee tietynlainen konstikkuus”. Siksi hän katsoi, että ei voi puoltaa niiden hyväksymistä. Asiaa jouduttaakseen silloinen kirkkoherra, tarmokas rovasti *Antti Holmström* pyysikin lääninarkkitehtia piirtämään uudet piirustukset Haapajärven kirkon korjaamiseksi. Lüchou otti tehtävän vastaan, mutta mitään varsinaista kiirettä hän ei pitänyt sillä viranomaisille tehtyjen valituksien ja peräämisten jälkeen kaivatut piirustukset saapuivat vasta kesällä 1873.

Seurakunta ei kuitenkaan mukisematta niellyt Karjalahden piirustusten ja suunnitelmien hylkäämistä, eikä aluksi hyväksynyt lääninarkkitehti Lüchoun tekemiä suunnitelmia. Perusteluissaan seurakunta esitti, että ne niiden toteuttaminen tulisi aivan liian kalliiksi Karjalahden piirustuksiin verrattuna. Lüchou suostuikin hieman muuttamaan suunnitelmiaan. Uudet piirustukset ja kustannusarviot saapuivat vasta joulukuun viimeisenä päivänä vuonna 1876. Aikaa oli siis kulunut jo kuusi vuotta ensimmäisistä yhteydenotoista.

Viimein yleisten rakennusten ylläpito antoi lopullisen sinetin kiistelylle seuraavana vuonna ja määräsi, että Haapajärven kirkko on korjattava lääninarkkitehti Luchoun korjattujen suunnitelmien mukaisesti.

Asia ei kuitenkaan ollut sillä selvä, sillä nyt alkoi kiista remontin rahoituksesta. Kirkkoherra Silfvenius alkoi olla odotteluun ilmeisen tuskastunut, sillä hän kirjoitti lokakuussa 1879 pidetyn kirkonkokouksen pöytäkirjaan varsin suorasukaisia kommentteja:

Kokousmiehiä kehoitettiin lausumaan mielialansa asiasta, niin nytpä kummia kuultiin, herjauksiakin hiiskuttiin. Melkein yleisesti vastattiin: "Ei rakenneta, jollei saada tätä waltiolainaa". Eräs kunnan etupäässä oleva pohatta puhui innokkaasti köyhyydestämme ja suurista veloistamme, joiden vuoksi nyt ei jaksettaisi kirkkoa rakentaa; huomautti kumminki, että hän puolestansa kyllä voipi rakentaa, ja lopetti puheensa juttelemalla muutamista olkikuvoista; näin luultavasti rakentaen vanakalle perustuksellensa olkia! Toinen puhuja, joka tunnetusti kaikissa muissakin, paitsi eripura-kokouksissa, on vastaanseisoja kova, kuin honka, joka mäellä kivisellä kasvaa, riemuitten hengessään tästä yleisestä vastaanpanosta, vakuutti naurusuin: "Kestää kait' tämä kirkko vielä, vaikka nousisimme sen katolle tanssimaan".

Senaatin talousosastolta tuli kuitenkin varsin pian päätös 15 000 markan lainasta, joten kiista kiista korjauksen rahoituksestakin saatiin selvitettyä. Niin päästiin kirkkoa korjaamaan Mikko Karjalahden johdolla 16.12.1879. Vaikka Karjalahden suunnitelmia ei siis hyväksytty, kokenut kirkonrakentaja pääsi kuitenkin työmaan rakennusmestariksi. Työ valmistui varsin joutuisasti, sillä kirkkoherra Silfvenius saattoi ilmoittaa jo 11.10.1880 päivätyllä kirjeellä, että korjaustyö on nyt saatettu valmiiksi. Juuri sellaisena, lääninarkkitehti Frans Fredrik Wilhelm Luchoun suunnittelemana ja Mikko Karjalahden toteuttamana, me tänään näemme Haapajärven kauniin Kristuksen kirkastumisen kirkon.

Mainittakoon vielä, että kun Piippolan kirkonkokous päätti Piippolan kirkon korjauksesta vuonna 1887, piipposet ohittivat virkatien ja niin Karjalahti sai sekä suunnitella että toteuttaa Piippolan kirkon korjauksen kirkkoherran vastustuksesta huolimatta. Asia ei tietenkään pysynyt salassa, sillä seuraavana kesänä pidetyssä piispantarkastuksessa seurakunta sai nuhteet, tosin lempeät sellaiset:

Seurakunnan kirkko ja tapuli on korjattu ja kaunistettu ja lausui visitaattori tämän hyväksi asiaksi, vaan huomautti siitä, ett' ei se ole tapahtunut siinä järjestyksessä kuin olisi pitänyt, kun ei nimittäin asianomaiselta virastolta ole pyydetty lupaa siihen, vaikka korjaukset kumminkin ovat niin laajat, ett' ei seurakunnan olisi pitänyt niihin omin päin ryhtyä.

Myöskään ylemmät virkamiestahot eivät piipposia asiasta sen kummemmin rankaisseet. Ainoana vaatimuksena oli, että koulutetun arkkitehdin piti käydä tarkastamassa työn jälki. Tätäkään määräystä eivät itsepäiset pitäjäläiset kuitenkaan noudattaneet.

Piippolan kirkon ja tapulin korjaus jäi kuitenkin kunnioitetun pykymestarin viimeiseksi kirkkorakennusurakaksi, sillä Mikko Karjalahti kuoli Haapajärvellä lokakuun 6. päivänä vuonna 1894. Hänen työtään jatkoi kuitenkin poika Juho, joka oli mestarina mm. Peräseinäjoen ja Lumijoen kirkkorakennuksilla.

Haapajärvisten kirkonrakentajien Mikko ja Juho Karjalahden, Daniel Kuonan, Jaakko ja Juho Jäväjän, Niilo Koskelan ja Matti Pietilän muistoksi paljastettiin 30.8.1987 kirkonrakentajien muistomerkki Karjalahden kartanon puistoon.

Lähteet

- Isohanni, Timo et al. (toim.) Kannuksen koria kirkko 200 vuotta 1817-2017
- Jaakonaho, Pasi Artikkeliteoksessa Keskipohjalaisia elämäkertoja
- Jäppinen, Jussi, Voutilainen Heli-Maija Keski-Suomen kirkot
- Knapas, Marja Terttu Lumijoen, Tyrnävän ja Temmeksen kirkot (Suomen kirkot 18)
- Knapas, Marja Terttu (toim.) Ylä-Savon kirkot Iisalmi, Pielavesi, Kiuruvesi, Lapinlahti, Sonkajärvi, Sukeva ja Vieremä (Suomen kirkot 19)
- Pettersson, Lars et al. Tervolan ja Simon kirkot (Suomen kirkot 14)
- Tirola, Kari Kristuksen kirkastumisen kirkko – Haapajärven pitäjänkirkkojen historia
- http://www.kirjastovirma.fi/henkilogalleria/Karjalahti_Mikko